

В.П. Остапович,
кандидат юридичних наук

ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ПРОЕКТІВ ЗАКОНІВ УКРАЇНИ З ПИТАНЬ ПРОВЕДЕННЯ ОПИТУВАНЬ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ПОЛІГРАФА

Стаття присвячена розгляду питань вдосконалення правового забезпечення діяльності правоохоронних органів України, зокрема аналізу змісту двох проектів Законів України, присвячених проблемам використання правоохоронцями поліграфних опитувань. Висвітлюється зарубіжний та вітчизняний досвід застосування поліграфних досліджень, законодавче забезпечення використання поліграфа; також наводяться результати проведеного порівняльного аналізу двох поданих до Верховної Ради України законопроектів. У статті наголошується на актуальності законодавчого врегулювання питань використання поліграфа правоохоронними органами України, надано пропозиції щодо вдосконалення зазначених законопроектів і усунення деяких неточностей і суперечностей.

Ключові слова: поліграф, правоохоронні органи, нормативно-правове забезпечення, закон, поліграфне опитування.

Статья посвящена рассмотрению вопросов усовершенствования правового обеспечения правоохранительных органов Украины, в частности анализу содержания двух проектов Законов Украины, посвященных проблематике использования полиграфных опросов правоохранительными структурами. Освещается отечественный и зарубежный опыт проведения полиграфных исследований, законодательное обеспечение использования полиграфа; также приводятся результаты проведенного сравнительного анализа двух поданных в Верховный Совет Украины законопроектов. В статье акцентируется внимание на актуальности законодательного урегулирования вопросов, связанных с использованием полиграфа правоохранительными органами Украины, представлены предложения относительно усовершенствования данных законопроектов, устранения в них некоторых неточностей и противоречий.

Ключевые слова: полиграф, правоохранительные органы, нормативно-правовое обеспечение, закон, полиграфный опрос.

Paper is devoted to the consideration of several issues associated to the improvement of legal regulation of professional activities of Ukrainian law enforcement bodies, in particular, to the problem of usage of polygraph examinations. The authors describe national and foreign experience of legal regulation of polygraph application in police and other law enforcement agencies, legislation connected with usage of polygraph; the results of comparative analysis of two bills, that have been introduced in Supreme Rada of Ukraine, are given as well. The authors emphasize an urgency of legislative regulation of polygraph usage in Ukraine and suggest propositions for development of improvement of these bills by means of elimination of some inaccuracies and contradictions.

Keywords: polygraph, law enforcement bodies, legal regulation, law, bill, polygraph examination.

Нещодавно на засідання Комітету Верховної Ради України з прав людини, національних меншин і міжнародних відносин було внесено проекти двох Законів: “Про захист прав осіб, які проходять опитування на поліграфі” (внесений народним депутатом України Тетеруком А.А.) та “Про поліграфологічну діяльність” (внесений народним депутатом України Журжієм А.В.) [2; 3]. Питання законодавчого врегулювання процедури проведення опитувань із використанням поліграфа назріло давно. Як відомо, прилад для фіксації психофізіологічних реакцій людини на певні стимули (поліграф, детектор неправди) давно використовується правоохоронними органами в усьому світі, і в Україні також. До цього часу використання поліграфа в нашій країні регулювалося підзаконними нормативними актами, проте назріла необхідність законодавчого закріплення багатьох питань, пов’язаних із використанням в Україні поліграфа. Зокрема, це стосується правових основ проведення поліграфічних досліджень, їхніх принципів, прав і обов’язків осіб, які проходять опитування на поліграфі, засад та принципів діяльності поліграфолога, організації проведення опитувань, оформлення та зберігання його результатів, юридичної відповідальності поліграфологів тощо. Тому аналіз і обговорення зазначених законопроектів вбачається вельми актуальним.

Аналіз теорії і практики законодавчого регулювання поліграфічних досліджень в зарубіжних країнах свідчить про те, що у багатьох розвинутих країнах (більш ніж 70) діють відповідні федеральні Закони. Наприклад, у США з 1988 року діє Закон “Про захист службовців від поліграфічних обстежень”, який встановив основні напрями застосування поліграфічного методу і запровадив обмеження на його використання у сфері приватного підприємництва, під час прийому на роботу в державні установи, а також щодо працюючого персоналу [5]. Закон у цілому обмежив можливості роботодавця щодо використання поліграфа в кадровій роботі, роботодавцям було заборонено пропонувати деяким категоріям кандидатів і працівників проходити тестування на поліграфі й застосовувати до них заходи адміністративного чи дисциплінарного впливу у разі відмови. Закон не поширювався на окремі категорії працівників (членів федерального уряду, адміністрацію штатів; персонал міністерств оборони та ядерної енергетики; осіб, які працюють в Агенстві національної безпеки, Федеральному бюро розслідувань, Центральному розвідувальному управлінні тощо). Іншими прикладами можуть слугувати такі держави, як Литва, де Закон “Про використання поліграфа” був прийнятий у 2000 році, Молдова, у якій Закон “Про застосування тестування на поліграфі” діє з 2009 року, тощо [6].

Законодавчо і нормативно закріплено проведення поліграфічних досліджень у Канаді, Ізраїлі, Угорщині, Болгарії, Чеській Республіці, Македонії, Сербії, Литві, Молдові, Туреччині, Казахстані, Китаї, Росії, Японії, Індії, багатьох країнах Латинської Америки тощо. В Україні поліграф використовується в системах Міністерства внутрішніх справ, Служби Безпеки, Міністерства оборони, Державної фіскальної служби, Державної служби з надзвичайних ситуацій та інших на основі відомчих нормативних актів. Нещодавно (за участю авторів цієї статті) розроблено проект інструкції, яка регламентує використання поліграфа в Державному бюро розслідувань України. Вітчизняні й зарубіжні науковці також проводять дослідження, присвячені теоретичним і прикладним аспектам використання поліграфа в роботі правоохоронців, проте поки що в Україні застосування поліграфа врегульовано лише деякими відомчими нормативними актами [1; 4; 5; 6; 8; 9].

Пропоновані проекти Законів свідчать про суттєве просування на шляху вдосконалення правового регулювання життєдіяльності українського суспільства,

вони потребують ретельного аналізу з позицій дотримання Конституції і прав людини, узгодження з українським законодавством. Тому метою статті є аналіз запропонованих законопроектів з позицій внутрішньої узгодженості, відповідності меті, яка сформульована у Пояснювальній записці, відповідності існуючим міжнародним і вітчизняним стандартам дотримання прав людини і запобігання корупції тощо.

У Пояснювальній записці до проекту Закону України “Про захист прав осіб, які проходять опитування (дослідження) на поліграфі” зазначається, що метою законопроекту є захист прав осіб, які проходять опитування на поліграфі. Для цього пропонується врегулювати на законодавчому рівні відносини, що виникають. Проект складається із семи розділів (Загальні положення; Права і обов’язки осіб, що проходять опитування на поліграфі та їх захист; Повноваження замовника при проведенні опитувань осіб на поліграфі; Засади та принципи діяльності поліграфолога при проведенні опитування осіб на поліграфі; Організація проведення опитування осіб на поліграфі; Оформлення результатів опитувань осіб на поліграфі, їх використання та зберігання; Прикінцеві положення) [2]. Як бачимо, назва законопроекту не повністю відповідає його змісту, адже останній є значно ширшим: наприклад, у ст. 2 розглядається законодавство України, яке регулює відносини у сфері проведення психофізіологічного опитування осіб на поліграфі; у ст. 6 – повноваження ініціатора при проведенні опитувань осіб на поліграфі; у ст. 7, 8 – засади, межі та принципи діяльності поліграфолога; у ст. 9 – види, умови та вимоги до процедури обстеження та ін. Таким чином, у проекті йдеться не тільки про захист прав осіб, але й про загальноправові засади використання поліграфічних опитувань взагалі, тож його назву варто скоригувати.

Щодо власне змістовного наповнення законопроекту, то слід зазначити, що значна кількість статей має декларативний характер, їхні положення не розкривають його змісту та мети. Наприклад, у приписах частини 1 статті 4 законопроекту йдеться про те, що захист прав осіб, які проходять опитування (обстеження) на поліграфі “забезпечується об’єктивністю висновку поліграфолога і досягається шляхом дотримання ним законних прав та інтересів людини і громадянина та методичних норм і вимог до процедури проведення тестування із роз’ясненням особі правил її поведінки під час проведення обстеження”; у частині 2 статті 4 законопроекту зазначається, що “процедура проведення опитування осіб на поліграфі зобов’язана відповідати морально-етичним стандартам суспільства та вимогам чинного законодавства України” і т.п. Як бачимо, реальні механізми захисту прав осіб в законопроекті не прописані. Також у законопроекті майже не врегульовується правовий статус поліграфолога. У частині 7 статті 1 йдеться про те, що “поліграфолог (професіонал у галузі безпеки з використання поліграфа) – фахівець освітньо-кваліфікаційного рівня “спеціаліст” або “магістр”, який пройшов спеціальне навчання за напрямом підготовки проведення психофізіологічних досліджень із використанням поліграфа, що підтверджується відповідним документом, і має необхідні навички для виконання замовленого опитування осіб та надання довідки чи експертного висновку поліграфолога з досліджуваних питань”. Із зазначеного залишається незрозумілим, яку саме вищу освіту (юридичну, медичну, технічну тощо) фахівець повинен мати, чи належить його діяльність до одного із видів господарської діяльності; чи підлягає вона ліцензуванню; чи розповсюджуються на поліграфолога обмеження, передбачені Законом України “Про запобігання корупції”; яким чином та у якому розмірі здійснюється оплата праці та соціальний захист поліграфологів тощо. Окрім цього, у частині 2 статті 1 законопроекту зазначається, що дослідження на поліграфі здійснюється стосовно питань, пов’язаних

з оперативно-розшуковою діяльністю, досудовим та судовим провадженням у кримінальному, цивільному, адміністративному, господарському та іншому судочинстві України; за результатами дослідження особи на поліграфі видається експертний висновок. Проте нормативними документами Міністерства юстиції, які визначають порядок проведення судових експертиз та експертних досліджень, експертного висновку поліграфолога не передбачено. Отже, для набуття поліграфологом статусу атестованого судового експерта необхідно внести відповідні зміни до “Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень” (затверджена наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5).

Проект Закону “Про поліграфологічну діяльність” структурно нагадує попередній, він містить загальні положення із визначенням термінів і понять, правових основ та принципів застосування поліграфа; розділи, присвячені самоврядуванню поліграфологів, питанням набуття права на здійснення поліграфологічної діяльності, порядку проведення психофізіологічного опитування з використанням поліграфа, прав і обов’язків осіб, що проходять опитування, та прав і обов’язків поліграфолога; оформлення результатів опитувань з використанням поліграфа та дисциплінарної відповідальності поліграфологів [3]. Проте досить сумнівний вигляд має пропозиція у статтях 7–11 проекту щодо створення розгалуженої системи організаційних форм самоврядування поліграфологів України, таких як Національна асоціація поліграфологів, з’їзд, рада з регіональними підрозділами, ревізійна комісія тощо. Сумніви у доцільності цих положень проекту перш за все зумовлені тим, що на відміну від органів суддівського чи адвокатського самоврядування передбачені у проекті органи самоврядування поліграфологів не уповноважені здійснювати так звані “квазідержавні” функції, зокрема висування кандидатів у вищі державні органи (наприклад, з’їзд адвокатів України обирає трьох членів Вищої ради юстиції, рада суддів України обирає та звільняє Голову Державної судової Адміністрації України та його заступників). Очевидно, що без врегулювання зазначених вище питань досягти цілей законопроектів, про які йдеться у Пояснювальних записках до них, буде дуже складно. До того ж, відповідно до вимог частини другої статті 8 законопроекту до складу з’їзду поліграфологів входять усі сертифіковані поліграфологи України, у той час як зазвичай з’їзд певної організації складається з делегатів, які спеціально обираються на подібний захід. Слід зазначити, що пропоноване обов’язкове членство поліграфологів в органах самоврядування є певним обмеженням у веденні такого виду професійної діяльності.

У частині першій статті 15 законопроекту йдеться про те, що для отримання сертифіката поліграфолога необхідно скласти кваліфікаційний іспит, повноваження щодо проведення якого покладаються на Раду поліграфологів або її регіональні підрозділи (частина сьома статті 15). Подібна централізація у питаннях допуску до оволодіння професією може призвести до корупційних ризиків в справі отримання сертифіката, обмеження доступу до професії поліграфолога.

Також необхідно наголосити на тому, що задекларований у пункті 1 частини першої статті 3 принцип добровільності проходження опитування на поліграфі не узгоджується з приписами щодо обов’язковості проходження такої перевірки для деяких категорій громадян (йдеться про зміни, які пропонуються у проекті до статті 50 Закону України “Про Національну поліцію”, до статей 19, 43 Закону України “Про прокуратуру” тощо); у проекті навіть пропонується притягнення до дисциплінарної відповідальності за відмову від проходження дослідження на поліграфі.

Таким чином, підвищення ефективності правоохоронної діяльності в Україні потребує вдосконалення її нормативно-правового забезпечення, зокрема правової регламентації застосування правоохоронцями поліграфічних опитувань. Обидва пропонувані народними депутатами проекти законів є актуальними, вони пропонують врегулювати на законодавчому рівні відносини, що виникають у процесі проведення опитувань (досліджень) осіб на поліграфі, містять важливі приписи щодо: правових основ здійснення поліграфологічної діяльності; порядку проведення психофізіологічних опитувань з використанням поліграфа; прав, обов'язків та принципів діяльності поліграфолога; прав та обов'язків осіб, які проходять опитування на поліграфі; оформлення результатів поліграфічних опитувань та їх використання тощо. Проте більш глибокий аналіз змісту пропонуваних у законопроектах статей свідчить про необхідність суттєвого їх доопрацювання в частині забезпечення відповідності назви законопроектів їх змісту, усунення декларативності деяких положень, покращання розкриття їх мети, усунення суперечностей і протиріч, врахування вимог чинного в державі законодавства тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України “Про Національну поліцію”. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 40–41, ст. 379.
2. Проект Закону про захист прав осіб, які проходять опитування (дослідження) на поліграфі, реєстр. № 4094, внесений народним депутатом України Тетеруком А.А. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=58203.
3. Проект Закону про поліграфічну діяльність, реєстр. № 4094-1, внесений народним депутатом України Журжієм А.В. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58326.
4. Закон України “Про подальший розвиток служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України” від 28.07.2004 № 842 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1365-04>.
5. Мотлях О.І. Нормативно-правове регулювання використання поліграфа правоохоронними органами зарубіжних країн / О.І. Мотлях // Вісник академії праці і соціальних відносин Федерації професійних спілок України. Серія : Пра-во та державне управління. – 2011. – № 4.
6. Назаров О.А. Сучасні тенденції щодо підготовки законопроекту в Україні про захист прав осіб, які проходять дослідження на поліграфі / О.А. Назаров // Наука і правоохорона. – 2015. – № 1 (27). – С. 305–311.
7. Свон Р.Д. Эффективность правоохранительной деятельности и ее кадровое обеспечение в США и России. / Р.Д. Свон. – СПб. : Алетейя, 2000. – 296 с.
8. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cpi.transparency.org/cpi2011/results/>.
9. Maddi S. Hardiness training for high risk undergraduates / S. Maddi, D. M. Khoshaba, K. Jensen, E. Carter, J. L. Lu, R. H. Harvey // NACADA Journal. – 2002. – № 22. – P. 45–55.

Отримано 02.12.2016